

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYALANUVCHI AQLI ZAIF BOLALARNING MAKTABGA TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISH

Bozorboyeva Nigora Alisher qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining aqliy zaifligi bor bo'lgan bolalarning maktabga tayyorlash, ushbu jarayonda ota-ona muassasa hamkorligi masalasi, aqliy zaiflikning bosqichlar, aqli zaif o'quvchilar bilan olib boriladigan pedagogik ishlar haqida ma'lumot berilgan. Soha bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, olimlarning nazariy va amaliy xulosalari yuzasidan fikrlar umumlashtirilgan.*

Kalit so'z va iboralar: *aqli zaif, maktabgacha ta'lim, ruhiy buzilish, o'quvchi, inkyuziv ta'lim, maxsus maktab, nogironlik.*

Bugungi jamiyat bir necha o'n yillar oldingiga nisbatan, jismoniy yoki ruhiy nogironligi bo'lgan odamlarga nisbatan noto'g'ri qarashlar nuqtayi nazaridan sezilarli yutuqlarga erishdi. O'tgan yillar davomida alohida ta'limga muhtoj, shuningdek nogironligi bo'lgan shaxslarga munosabat, nogironligi bor farzandlarni tarbiyalayotgan oilalarning ruhiy holatlari ham sezilarli tarzda shakllangan. Maktabgacha, maktab va oliy ta'lim bosqichlarida ham nogironligi bor insonlarga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Ijtimoiy tasavvurlar dastlab maktab yoshida shakllanadi, keyin esa mustahkamlanadi, bu esa maktab ta'limini belgilovchi barcha elementlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Pedagoglar va umuman jamiyat tushunchalarining bunday o'zgarishi har bir shaxsning, aniqrog'i, har bir bolaning ajralmas huquqini tan olish, ta'lim jarayonida teng ishtirok etish, bolaning holati yoki ruhiy farovonligi va jismoniy xususiyatlaridan qat'i nazar, ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash zarurligini keltirib chiqardi. [1] Yuqoridagi shart umumta'lim va maxsus ta'lim o'qituvchilarining fanlararo hamkorligi va istalgan natijaga erishish va har bir maktab sinfining dinamikasini optimallashtirish uchun hamkorlik amaliyotlarini topish va ishlab chiqish uchun boshlang'ich nuqta bo'ldi. Ushbu jarayon aqliy nuqsoni bo'lgan bolaning umumiy sinfga integratsiyalashuviga qaratilgan.

Integratsiyaning asosiy maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan yoki yo'q o'quvchilar bilan birga ularning shaxsiy ta'limi va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ikkala o'quvchi o'zaro birgalikda ta'lim olish mumkin bo'lgan maktabdir. Muvaffaqiyatli integratsiyaning asosiy rolini o'qituvchilar va ular qo'llaydigan texnikalar o'ynaydi. Ayniqsa, maktabgacha ta'limda tarbiyachining roli bolani har tomonlama rivojlanishi uchun imkoniyatlar, rag'batlantirish va materiallar bilan ta'minlashga mas'ul bo'lsa, bu uning aqliy nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanishidagi ishtirokini yanada

jiddiylashtiradi. Qo'shilish jarayonida bolalar vaziyat normallashtirishga qadar sezilarli qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. O'qituvchi o'z pozitsiyasidan kelib chiqqan holda, har qanday qiyinchiliklarni yengib o'tish va bolaga paydo bo'lgan qiyinchiliklarni yengishga yordam berish uchun insoniy qo'lidan kelganini qilishga chaqiriladi.

Yuqorida aytib o'tilganidek, bolalik davrida shaxsning jamiyat haqidagi tasavvurlari shakllanadi va keyinchalik maktab hayotida mustahkamlanadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining maktabda nogiron bolalar duch keladigan muammolar haqidagi fikrlarini o'rganish juda muhimdir [2].

Nogironligi bo'lgan bolani inklyuziv tarbiyalashda maktabgacha ta'lim muassasasi o'qituvchisining asosiy rolga va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni normallashtirishga qaramay, ushbu o'qituvchilarning fikrlarini ko'rib chiqishda yunon adabiyotida bo'shliq mavjud. Shunday qilib, ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining aqliy zaifligi bo'lgan bolaning maktabga tayyorgarligida duch keladigan qiyinchiliklarga oid fikrlarini o'rganishdir. Aniqrog'i, maktabgacha ta'lim sinfida inklyuziv muhit yaratishga qaratilgan kundalik faoliyat samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar o'rganiladi. Shuningdek, bolalar bog'chalari tarbiyachilarining tarbiya jarayoni, shuningdek, inklyuziv ta'limni amalga oshirish bilan bog'liq shart-sharoitlar o'rganiladi.

Aqliy nogironlik tushunchasini to'g'ri va mutlaq ravshanlik bilan ta'riflash boshidanoq ilmiy jamoatchilik uchun katta muammo bo'lib kelgan. Yillar davomida berilgan ta'riflar hozirgi paytda jamiyatning aqliy nogironlik haqidagi tushunchasini aks ettiradi [3]. Aqliy nogironlikni universal tarzda aniqlash qiyin, chunki har bir holatda u turlicha tasvirlangan va hodisaning turli tomonlari va namoyon bo'lishi namoyon bo'ladi. Vaqti-vaqti bilan aqliy nogironlikni aniqlash uchun bir nechta fanlararo urinishlar bo'lgan, ammo har bir olim o'zining maxsus bilimlari asosida ta'rifni ajratgan [4].

Aniqroq qilib aytganda, adabiyotlarni qisqacha ko'rib chiqish bilan aqliy zaiflikni tavsiflash uchun turli atamalarga duch keladi. Maxfiylik, jinnilik, oligofreniya, kretinizm, aqliy zaiflik va boshqalar kabi atamalar. Eng keng tarqalgan va ommaviysi aqliy zaiflik atamasi hisoblanadi. [5] Biroq, aqliy zaiflik atamasi nogironlikni shaxsning nuqsoni sifatida targ'ib qiladi. Aksincha, aqliy nogironlik atamasi nogironlikni nogiron kishining qobiliyatlari va u harakat qilishga chaqirilgan muhitning kombinatsiyasi sifatida ko'rib chiqadi [6].

Aqliy zaiflik:

a) uning umumiy aqliy qobiliyati o'rtachadan past bo'lgan (psikometrik intellekt testlari asosidagi IQ 70 dan past bo'lishi kerak);

b) aqliy zaifligi bo'lgan shaxs rivojlanish davrida va o'n sakkiz yoshning oxirigacha namoyon bo'ladi va aniqlanadi;

c) uning moslashuvchan xatti-harakatlarida kamchiliklarni ko'rsatadi. Masalan, aloqa, o'z-o'zini parvarish qilish va boshqa sohalarda. Amerika aqliy va rivojlanish

nogironlar assotsiatsiyasiga ko'ra [8] kognitiv nogironlik ham intellektual faoliyatda, ham aqliy, ijtimoiy va moslashuvchan xatti-harakatlarda, ham amaliy ko'nikmalarda sezilarli cheklovlar bilan tavsiflanadi.

Biroq, bu ta'rif haqiqiy bo'lishi uchun ba'zi asosiy shartlar mavjud. Yuqoridagi ta'rifni tasdiqlovchi besh tamoyil quyidagilardir.

Dastlab, shaxsning funktsional imkoniyatlarida yuzaga keladigan cheklovlar uning ijtimoiy muhiti doirasida baholanishi kerak, bu shaxsning yosh guruhi va madaniyati uchun umumiydir. Shuningdek, baholashning to'g'riligiga erishish uchun lingvistik va ijtimoiy farqlar, aloqa, shuningdek, hissiy va vosita omillari hisobga olinishi kerak. Imkoniyatlar bilan parallel ravishda nogiron kishi duch keladigan cheklovlar mavjud. Shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxsning funktsional imkoniyatlarida paydo bo'ladigan cheklovlar tavsifi shaxsning ehtiyojlarini qondiradigan xizmatlar tizimini yaratish uchun amalga oshiriladi. Nihoyat, uning ehtiyojlari uchun tegishli individual qo'llab-quvvatlash bilan, shaxsning funktsionalligi ma'lum vaqt davomida yaxshilanadi [9]. Bundan tashqari, aqliy zaiflik birinchi marta o'n sakkiz yoshga to'lmasdan oldin sodir bo'lgan bo'lishi kerak [10].

Aqliy zaiflikni aniqlashning ikki mezonini farqlanadi. Bu, birinchi navbatda, odam ko'rsatadigan aqliy cheklovlarga tegishli. Ikkinchidan, bu odamning adaptiv xulq-atvoriga nisbatan ko'rsatadigan cheklovlarini anglatadi. Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasining ma'lumotlariga ko'ra, Aqliy zaiflik bilan kasallangan odamga tashxis qo'yish shartlari quyidagilardir. Dastlab, bu odamning umumiy aqliy qobiliyatlari, masalan, fikrlash, dasturlash, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, shuningdek, tajriba va akademik o'rganish kabi kamayishi kerak. Bundan tashqari, u quyidagi sohalarida o'zi tegishli bo'lgan yosh va ijtimoiy guruhga nisbatan o'zining umumiy aqliy qobiliyatlarini sezilarli darajada qisqartirishini ko'rsatishi kerak. Ya'ni, muloqot qilish qobiliyati, ijtimoiylashuv qobiliyati, maktab yoki ish muhitidagi funktsionallik, shuningdek, shaxsning shaxsiy mustaqilligi [7].

Shu bilan birga, JSST diagnostika qo'llanmasiga ko'ra, aqliy nuqsoni bo'lgan shaxsga tashxis qo'yish shartlari quyidagilardir. Shaxs rivojlanish davrida uning qobiliyatlaridagi aniq buzilishlar bilan tavsiflangan aqliy rivojlanishning orqadaligi yoki nomukammalligini ko'rsatishi kerak. Bu shaxsning umumiy intellekt darajasiga taalluqlidir va kognitiv, lingvistik, vosita va ijtimoiy ko'nikmalarga ta'sir qiladi (JSST 2016). Bundan tashqari, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ta'kidlashicha, aqliy zaiflik boshqa jismoniy yoki ruhiy kasalliklarsiz ham sodir bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, uning ta'kidlashicha, aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarda turli xil ruhiy kasalliklar bilan birga keladigan kasalliklar umumiy aholiga qaraganda uch-to'rt baravar ko'proq. Shuningdek, u aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlar doimo adaptiv xatti-harakatlarga ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti aqliy nogironligi bo'lgan odamlar ko'pincha ekspluatatsiya qilish xavfi ostida ekanligini ta'kidlaydi (JSST 2016).

JSST o'zining ICD-10 diagnostika qo'llanmasida aql darajasi (IQ) va shaxsning yuqorida tavsiflangan sohalarga nisbatan umumiy xulq-atvorini hisobga olgan holda aqliy nogironlikning quyidagi tasnifini taklif qiladi.

Yengil aqliy nogironlik

Yengil aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarning IQ darajasi 50 - 55 dan 70 gacha. Ular 85% bilan aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarning eng ko'p guruhidir. Yengil aqliy nogironlik paydo bo'lishining sabablari asosan organik va perinataldir. Umuman olganda, yengil aqliy nogironlik bilan og'rigan odamlar o'zlarining idrok etish qobiliyatlarida kechikishni ko'rsatadilar. Ularning muloqoti qoniqarli, chunki ular o'zlarini og'zaki ifodalash qobiliyatiga ega (JSST 2016). Ular har doim nutqning ko'rinishida kechikishni ko'rsatadilar. Shuningdek, ular mustaqil va o'zini o'zi ta'minlashi mumkin. Ular duch keladigan maktab va ish qiyinchiliklari nuqtai nazaridan, birinchi qism yozish va o'qish qobiliyatiga tegishli bo'lsa, ikkinchi qism nazariy ko'nikmalarga tegishli. Bundan tashqari, ular hissiy va ijtimoiy qiyinchiliklarga duch kelishadi [6].

O'rtacha aqliy nogironlik

O'rtacha aqliy nogironlik aqliy nogironligi bo'lgan barcha odamlarning 10 foiziga ta'sir qiladi. Ushbu toifadagi odamlarning IQ darajasi 35 - 40 dan 50 - 55 gacha. O'rtacha aqliy zaiflikning sabablari asosan organik endokrinologik yoki metabolik xususiyatga ega. Ko'pincha epilepsiya va turli nevrologik va jismoniy nogironlik bilan birga keladigan kasalliklar kuzatiladi. O'rtacha aqliy zaif odamlar tushunish va nutq ishlab chiqarishning sekin rivojlanishini ko'rsatadilar va shuning uchun og'zaki muloqotda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular maktabda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular ko'pincha o'z-o'zini samaradorligini pasaytiradi, bu ularning umumiy va nozik harakatchanligida duch keladigan muammolar tufayli kuchayadi. Chaqaloqlik davrida ular rivojlanish bosqichlari bo'yicha rivojlanish bosqichlarini engishda sezilarli kechikishlarga ega. Kattalar sifatida yaxshi tuzilgan ish muhitida ular oddiy amaliy vazifalarni bajarishlari mumkin. O'rtacha aqliy zaiflikni tan olish go'daklik va erta bolalik davrida sodir bo'ladi [12].

Og'ir ruhiy nogironlik

Og'ir ruhiy nogironlar nogironlarning umumiy aholisining 3% - 4% ni tashkil qiladi. Ularning IQ darajasi 20 - 25 dan 35 - 40 gacha. Og'ir aqliy nogironlikning sabablari asosan prenatal, perinatal va tug'ruqdan keyingi davrda yuzaga keladigan infeksiyalar, toksinlar yoki markaziy asab tizimining shikastlanishi bilan bog'liq. Og'ir aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarda katta kognitiv nuqsonlar va vosita buzilishlari mavjud. Yuqoridagi toifalardan farqli o'laroq, bu erda odamlar kundalik ishlarida yordamga muhtoj.

Og'ir aqliy nogironlik

Og'ir aqliy nogironlik aqliy nogironligi bo'lgan umumiy aholining 1% - 2% da uchraydi. Bu odamlarning IQ darajasi 20 dan 25 gacha. Og'ir aqliy zaiflikning sabablari

asosan organik bo'lib, ko'pincha boshqa nevrologik yoki jismoniy nuqsonlar bir vaqtning o'zida kuzatiladi. Ko'pincha rivojlanishning diffuz buzilishi kabi birgalikda kasalliklar paydo bo'ladi. Bunday odamlarda psixopatologiyani rivojlanish xavfi yuqori. Kognitiv sohada ham, vosita va aloqa sohasida ham juda katta kamchiliklar yuzaga keladi, chunki og'zaki muloqot yo'q. Bu odamlar duch keladigan hissiy-motor qiyinchiliklari tufayli o'zlariga g'amxo'rlik qilishni kamaytiradilar. Agar bu odamlar aralashuv dasturlariga qo'shilsa, yaxshilanish uchun joy bor (JSST, 2016)

Aniqlanmagan ruhiy nogironlik

Ushbu toifaga aqliy zaiflikda gumon qilingan, lekin ayni paytda nogironlik tufayli og'irlashtirilgan psixometrik testlar bilan baholana olmaydigan odamlar kiradi. Tashxisga muhtoj odam qanchalik yosh bo'lsa, baholash jarayoni shunchalik qiyin bo'ladi [7].

Aldridge (2010) fikriga ko'ra, aqliy nogironligi bo'lgan odamlarning mustaqilligiga erishish va uni saqlab qolish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'ziga g'amxo'rlik qilish va kundalik muammolarni hal qilish nogiron bolaning ijtimoiylashuvi uchun juda muhim qismi ekanligi shubhasiz haqiqatdir [13]. Adabiyotlarga asoslanib, o'z-o'zini parvarish qilish va kundalik muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rganish zarurati bevosita aqliy yoki boshqa nogironlik shakllari bo'lgan odamlarda paydo bo'ladi. Chunki o'rganish orqali kundalik faoliyat nuqtai nazaridan funkcionallik ortadi [13]. Aksincha, aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlar o'zlariga g'amxo'rlik qilishda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelishadi, buning natijasida ular o'zlarining ijtimoiy rivojlanishida o'sishdan orqada qoladilar [13].

Shu o'rinda aqliy nuqsonlari bo'lgan shaxslarning ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Agar ta'lim erta yoshdan boshlab tizimli bo'lsa va nogironning o'ziga g'amxo'rlik qilishga qaratilgan amaliyot va dasturlar bilan tashkil etilgan va individuallashtirilgan bo'lsa, balog'at yoshida nogiron kishi o'zini o'zi ta'minlashi mumkin va funktsiyalarini qo'llab-quvvatlashga muhtoj emas. kundalik hayotda [13].

Aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalarning xususiyatlari

Polychronopoulou [4] fikriga ko'ra, aqliy nuqsoni bo'lgan bolalar IQda farq qiluvchi heterojen guruhdir. Biroq, ular kognitiv xususiyatlar, jismoniy va vosita qobiliyatlari, hissiy xususiyatlar va xulq-atvor muammolari va o'rganishga qiziqish yo'qligi bilan bog'liq ba'zi umumiy xususiyatlarga ega. Kognitiv xususiyatlar nuqtai nazaridan, AD bo'lgan bolalar bolalarning 1/2 yoki 1/3 qismida tipik rivojlanish darajasida rivojlanadi. Ular o'rganish qobiliyatini kamaytirdilar, chunki ular diqqatni jamlay olmaslik va qisqa muddatli xotirada muammolarni ko'rsatadilar, ularning to'g'ri ishlashi asosiy o'rganish omilidir. Bundan tashqari, ular kognitiv va ijtimoiy sohaga to'sqinlik qiladigan nomukammal til rivojlanishi va til kamchiliklariga ega bo'lganligi sababli muloqot muammolariga duch kelishadi.

Jismoniy va vosita qobiliyatlari nuqtai nazaridan, bu erda ham qiyinchiliklar mavjud. Aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalar odatda bo'yi va vazni bo'yicha o'zlari tegishli

bo'lgan yosh guruhidan farq qilmasalar ham, ular rivojlanish bosqichlariga nisbatan harakatchanlik rivojlanishining sekinlashishini ko'rsatadi. Odatda nevrologik muammolar mavjud bo'lib, ular vosita ko'nikmalaridagi nuqsonlarga, shuningdek, ko'rish yoki eshitishning hissiy muammolariga olib keladi.

Aqli zaif bolalarning emotsional xususiyatlari va xulq-atvor muammolaridan tashqari, Polychronopoulou [4] quyidagilarni ta'kidlaydi. Bu bolalar turli muhitlarga moslashishda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuningdek, ular umumiy aholiga qaraganda ruhiy kasalliklarga ko'proq moyil. Ular ko'pincha noto'g'ri xatti-harakatlarning elementlarini ko'rsatadilar, chunki ular yaxshilikdan yomonlikni ajrata olmaydilar va shuning uchun o'z harakatlarining oqibatlarini tushunmaydilar. Ko'pincha hissiy beqarorlik kuzatiladi va yuqori stressli bolalar holatlarida impulsivlik aniqlanadi. Bolada engil aqliy zaiflikka ega bo'lgan hollarda, bu past baho va impulsivlik odatda past ijtimoiy-iqtisodiy muhitning natijasidir. Aksincha, bolaning og'ir ruhiy nogironligi bo'lgan hollarda, yuqorida aytilganlar IQning pastligi natijasidir.

Nihoyat, o'rganishga qiziqishning yo'qligi nuqtai nazaridan, aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalar talabchan muammolarni hal qilishni istamaydilar, chunki ular erta bolalik davrida boshdan kechirgan muvaffaqiyatsizliklar o'rganishga bo'lgan qiziqishlariga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Shunday qilib, ular qiyin va talabchan vaziyatlardan qochishga moyil bo'lib, shu bilan birga o'z muhitida sodir bo'layotgan voqealarga befarqlik ko'rsatadilar. Ko'pincha qiyin vaziyatga duch kelganda, ular tajovuzkor munosabatda bo'lishadi, chunki ular buni tahdid sifatida qabul qilishadi.

Nogiron va maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilar orasida, boshqalar qatorida, ko'rish va eshitish, sensorli va aqliy nuqsonlari bo'lgan talabalar kiradi. Yuqoridagilar uchun maxsus ta'lim va ta'limning vazifalari vakolatli organlarda maxsus ta'lim ehtiyojlarini o'z vaqtida tashxislash va baholashdan iborat bo'lsa. Maktabgacha yoshdagi tizimli aralashuv va rehabilitatsiya qilish uchun o'quv dasturini ham, nazorat materiallari va jihozlarini ham individuallashtirish.

Nogironlarning imkoniyatlariga oid ijtimoiy qarashlarda sodir bo'lgan o'zgarishlar mamlakatning ta'lim siyosatini, balki xalqaro miqyosda ham qayta dasturlash zaruriyatini keltirib chiqardi. So'nggi yillarda alohida ta'limga muhtoj bolalarning maktab va ijtimoiy inklyuziyasi Evropa ta'lim siyosatining markazida bo'ldi. Integratsiya maktab tuzilmalarini barcha o'quvchilar uchun mos maktabga aylantirishga qaratilgan bo'lib, unda alohida ta'limga muhtoj bolalarga ham, bolalar bo'lmaganlarga ham o'qishda teng imkoniyatlar taqdim etiladi.

Integratsiya "bir narsani boshqa narsaning ichiga tizimli joylashtirish va mavzuni mustaqil, yaxlit bir butunning bir qismi sifatida yakunlash" deb ta'riflanadi. Ya'ni, bolaning tengdoshlarining ijtimoiy guruhlariga muhim integratsiyalashuvi, uning o'quv tajribasi va jarayonida silliq ishtirok etishi va sinfdoshlari va o'quv xodimlari tomonidan mutlaq qabul qilinishi.

Turli komponentlar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning maktab integratsiyasiga ta'sir qiladi. Pedagogik jamoa va mehnat munosabatlari muhim ta'sir ko'rsatadigan omil hisoblanadi. Bundan tashqari, o'qituvchilar va talabalar uchun ta'limni qo'llab-quvvatlash tizimlarining etarlicligi bolaning maktabga integratsiyalashuvida asosiy rol o'ynaydi. Yana bir juda muhim omil - bu alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolaning muammosiz va muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun umumiy va maxsus ta'lim o'qituvchilarining hamkorligidir.

Ilgari integratsiya ta'lim jamiyati uchun muhim ahamiyatga ega emas edi. 20-asr davomida ilmiy jamiyatga ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishi turli fanlarni, shu jumladan ta'limni o'zgartirdi, bu nogironlarning jamiyatga integratsiyalashuviga olib keldi va kengaytma maktabi orqali. Shunisi e'tiborga loyiqlik, adabiyotda inklyuziya va integratsiya atamasi o'rtasida ko'pincha chalkashliklar mavjud. Ikkala atama ham bir xil ta'lim kontekstida emas, balki alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarning birgalikda yashashiga taalluqlidir. Xususan, integratsiya a'zoning guruh ichida o'z xususiyatlarini saqlab qolishiga qaratilgan. Shu sababli, zamonaviy ta'lim siyosati emas, balki alohida ta'limga muhtoj bolalarni birgalikda o'qitish tamoyillarini o'z ichiga olgan va qamrab olganligi tushuniladi.

Maxsus ta'limga muhtoj bolalarni maktabgacha ta'limga qo'shish Anastasiouda alohida ta'limga muhtoj bolalarni maktabgacha ta'limga kiritish bo'yicha tadqiqot, alohida ta'limga muhtoj o'quvchi bo'yicha amaliy tadqiqot o'tkazildi. Tadqiqot Volos shahridagi maktabgacha ta'lim bo'limida o'tkazildi va ikki hafta davom etdi. Tadqiqot natijalari quyidagicha.

Tadqiqotchining kuzatishlari shuni ko'rsatadiki, alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarda integratsiya parallel qo'llab-quvvatlanadigan oddiy bo'limda yoki maxsus o'qituvchi bilan maxsus bo'limda amalga oshiriladi. Aftidan, maxsus va umumiy maktab parallel ravishda ishlaydi. Tadqiqotchi tomonidan olib borilgan kuzatuvlarga ko'ra, u tarbiyachilar bog'chani integratsiya amaliyotini amalga oshirish uchun "mos zamin" deb bilishini aniqladi. Shuningdek, maxsus o'qituvchi va boshqa o'qituvchilar o'rtasida inklyuziv amaliyotlarning chastotasi bo'yicha farq bor edi. Sotsializatsiya, do'stlikni rivojlantirish va xilma-xillikni qabul qilish sohalarida har ikki tomonning umumiy maktabga alohida ta'limga muhtoj o'quvchilarni jalb qilishning ko'plab afzalliklari mavjud. Xuddi shu foyda kuzatilgan bolaga ham foyda keltiradi.

Umumiy sinfdagi nogironlik Kaydanzi tomonidan aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga kiritish bo'yicha olib borilgan tadqiqotda Saloniki shahrida 5 ta boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun o'tkazilgan umumiy sinf quyidagilarni kuzatdi. O'qituvchilarning bir qismiga kelsak, ular ijtimoiy qismni e'tiborsiz qoldirib, o'quv qismiga e'tibor qaratayotganga o'xshaydi, chunki ular buni hamkasblari hamkorligisiz bajara olmaganliklari uchunmi yoki bu ularning vazifalariga kirmaydi, deb hisoblaydilar. bolalarning ijtimoiy munosabatlaridagi qiyinchiliklar. Shu sababli, ijtimoiy inklyuziya masalalarida uzoqlashish mavjud. Buning uchun mas'uliyat bolaning o'ziga

yoki uning oilasiga yuklangani kuzatiladi. Bundan tashqari, hamkasblar tomonidan hamkorlik ruhining yo'qligi berilgan deb hisoblanadi, buning natijasida har qanday individual aralashuv behuda deb hisoblanadi. Natijada o'quv dasturiga bog'liqlik va o'qituvchining passiv munosabati yuzaga keladi. Bundan tashqari, o'qituvchilar duch keladigan qiyinchiliklarga nisbatan o'zlarini past baholaydilar.

Aksincha, boshqa ishtirokchi o'qituvchilar ko'proq harakatchan va baquvvatroq munosabatda bo'lishadi. Ta'kidlanishicha, aniq o'qituvchilar o'z ishining bir qismi sifatida o'rganishni ham, ijtimoiy qismini ham qabul qiladilar, chunki ular kerakli natijaga erishish uchun aniq maqsad qo'yish va qoidalar doirasidan foydalanadilar. Boshqa maqsadlar qatorida o'qituvchilar o'z-o'zini hurmat qilishni kuchaytirish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Ikkinchi guruh o'qituvchilarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ular oqibat bo'lishi uchun hamkasblar va oila bilan ishlashni muhim deb bilishadi. Hamkorligidan maksimal darajada foydalanish uchun ular bola bilan ishonch munosabatlarini o'rnatishni juda muhim deb bilishadi. Ko'rinishidan, ular bolaning ko'nikmalarini oshirish uchun o'quv dasturidan tashqari tadbirlardan foydalanadilar. Nihoyat, ular odatda uzluksiz ta'lim muhimligini ta'kidlaydilar.

Shu bilan birga, Botelining aqliy nuqsoni bo'lgan bolalar bog'chasi bolalarining ijtimoiy inklyuziyasiga bag'ishlangan tadqiqotida, engil aqliy nuqsoni bo'lgan qirq nafar maktabgacha yoshdagi bolalar ishtirok etgan, tadqiqotchi quyidagi xulosalarga ega edi. Bolalarning ijtimoiy integratsiyasiga kelsak, teng imkoniyatlar va atrof-muhitni ta'minlash, shuningdek, qabul qilish muhiti bolalarda ijobiy his-tuyg'ularni kuchaytirish bilan birgalikda rivojlangan ko'rinadi. Ijtimoiy o'zaro munosabatlar uchun imkoniyatlar yaratish kam rivojlangan. O'rtacha va biroz yuqoriroq darajada aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalarning o'quv qismiga emas, balki kompaniyaga do'stona munosabatda bo'lgan guruh faoliyatida ishtirok etishi aniqlangan. Ta'kidlanishicha, bolalar tengdoshlarining salbiy reaksiyalarini boshqarishda qiyinchilik tug'diradi va shuning uchun aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalarda mavjud bo'lgan aqliy cheklovlarga mos keladigan guruh faoliyatidan qochishadi. Guruh faoliyati va kompaniyaning do'stona darajada ishtirok etishiga kelsak, talabalarning qolgan qismi bilan katta farqlar yo'q, chunki ular yoshligi sababli shaxslararo munosabatlarda va o'yinda unchalik farq qilmaydi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, aqliy zaifligi bo'lgan bolalar maktab sharoitida ijtimoiy integratsiyalashuvida alohida qiyinchiliklarga duch kelmaydilar yoki ular qandaydir qiyinchiliklarga duch kelsa, bu ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladigan darajada emas.

Maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining alohida ta'limga muhtoj bolalarni qamrab olish bo'yicha qarashlari Tsiomi tomonidan o'tkazilgan keyingi tadqiqotda ikki yuz nafar boshlang'ich sinf o'qituvchisi ishtirok etdi, unda maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilarining alohida ta'limga muhtoj bolalarni qamrab olish bo'yicha fikrlari o'rganiladi. Tadqiqot bir oy davom etdi va o'qituvchilarga ochiq so'rovnomalar berildi. Tadqiqot quyidagilarni ko'rsatadi. Agar ularda aqli zaif o'quvchi bo'lsa, o'qituvchilar ayniqsa tashvishlanmaydilar. Bolalar bog'chasi o'qituvchilari

ayollarda o'z sinfida aqliy zaif bolaning borligi haqidagi g'oyadan ko'proq tashvishlanish qayd etilgan. Shu bilan birga, bolalar bog'chasi o'qituvchilari barcha integratsiya amaliyotlarini tez-tez qo'llaydilar va shu bilan umumiy maktabda integratsiya institutini amalga oshirishga hissa qo'shadilar. Ular boshqa o'qituvchilar, mutaxassislar va ota-onalar bilan hamkorlikda ham ijobiy ko'rinadi. Ular sinfda zerikarli xatti-harakatlarni samarali boshqarish uchun vakolatli ko'rinadi. Maxsus ta'lim bo'yicha doktorlik darajasiga ega bo'lganlar va amaliyot amaliyotiga ega bo'lmaganlar o'rtasida farq bor edi.

Ishtirokchilar, agar sinfda alohida ta'limga muhtoj bola bo'lsa, barcha o'quvchilarga birdek yordam bera olmaydi, deb hisoblashadi. Bundan tashqari, ikkinchisi, alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolani o'qitish uchun to'g'ri o'qilmaganligidan xavotirda. O'qituvchilar namunada bo'lib ko'rinadi, odatda nogironlarni qabul qiladilar va ularning bu odamlar bilan o'zaro munosabatlarini "kam baholamaydilar".

Va nihoyat, o'qituvchilar maxsus ta'limga muhtoj bolalarni yaxshiroq integratsiya qilish uchun o'zgarishlarni talab qilmoqdalar. So'ralgan o'zgarishlar quyidagilardir: maktab muhitiga taalluqli o'zgarishlar, o'qituvchilarning ta'lim va malakasini oshirishga taalluqli o'zgarishlar, o'qituvchilar so'ragan har qanday yordamga taalluqli o'zgarishlar, o'quv dasturiga tegishli o'zgarishlar va o'quvchilarning ota-onalariga tegishli o'zgarishlar.

Argyriou tomonidan o'tkazilgan so'nggi tadqiqotda o'qituvchilarning boshlang'ich ta'limda engil aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qarashlari o'rganildi, unda yigirmata umumiy va maxsus ta'lim boshlang'ich maktab o'qituvchilari ishtirok etdi. Tadqiqot Saloniki prefekturasida o'tkazildi. Tadqiqotning asosiy natijalari quyidagilardan iborat. Birlamchi muammo shundaki, o'qituvchilarning demografik ko'rsatkichlari aqliy zaif o'quvchilarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash nuqtai nazaridan alohida farq ko'rsatmaydi. Keyin barcha ishtirokchilar ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy tarmoq atamalarining muhimligini bilishlari va ularning ta'lim kontekstidagi ahamiyatini tan olishlari aniqlandi. Shu bilan birga, ular tegishli pedagogik dasturni ishlab chiqishda qiyinchiliklarni qayd etadilar.

Bundan tashqari, ular o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish o'qlari va o'quv maqsadlariga erishish bo'yicha ijobiy samarali usullarni qo'llashlari ta'kidlanadi, chunki ular asta-sekin chekinib, o'quvchilarni modellarga taqlid qilish orqali o'rganishga jalb qiladilar. Ularning javoblaridan ko'rinib turibdiki, barcha o'qituvchilar o'z o'quvchilariga kerakli ijobiy yordam ko'rsatishga harakat qilmoqdalar, bolalar o'zlarisiz paydo bo'ladigan muammolarga umumiy yechim topish uchun ularga murojaat qilishlari uchun ishonch munosabatlarini o'rnatadilar. bolani o'z tanlovida almashtirish. Va nihoyat, ishtirokchilarning katta qismi o'z o'quvchilariga har bir holatda nazariya, amaliy va hissiy ijtimoiy qo'llab-quvvatlash asosida umumiy maktabda engil va o'rtacha aqliy nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga yordam berishlari ko'rsatilgan.

Aqli zaif bolalarni maktabga tayyorlashda maktabgacha ta'lim tizimi xodimlari hamda ota-onalarda so'rovna olish, bolaning aqliy zaiflik bosqichini aniqlash, bolaning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib amalga oshirilishi juda muhim. Tarbiyachi bolaning ruhiy holatini bilgani holda uning inkyuziv ta'lim yoki maxsus ta'limga tavsiya qilishi mumkin.

Shu o'rinda ba'zi takliflarni qayd etish maqsadga muvofiqdir. Shu sababli, ushbu tadqiqotning bir xil tadqiqot o'qlari bilan va o'qituvchilarning aqliy zaifligi bo'lgan bolalarning maktabga tayyorgarligida duch keladigan integratsiya muammolari haqidagi tasavvurlarini o'lchash vositalaridan foydalangan holda, boshqa sohalardan o'xshash xususiyatlarga ega qo'shimcha namunalarni to'plash taklif etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Подольская О. А., Яковлева И. В. Теория и практика инклюзивного образования: учебное пособие. Учебники и учебные пособия для вузов. Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2018
2. Педагогика и психология инклюзивного образования. Учебное пособие. Казань Познание 2013
3. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья/О. Г. Буторина //Воспитание школьников, 2010
4. D.S.Qaxarova Inklyuziv ta'lim texnologiyasi. O`quv va metodik qo'llanma 2014-yil.
5. N. Q.Abidova Autizm spektrli bolalarni o'qitish va tarbiyalash/o'quv qo'llanma.Toshkent – 2023 y.
6. Qutbiddinov A. N. THE TECHNOLOGY OF FORMING GEOMETRIC CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS WITH INTELLECTUAL DEFECTS BASED ON THE INNOVATION IDEA //INTEGRATION CLUSTER" ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS." International Scientific and Current Research Conferences. – 2022.
7. Qutbiddinov A. N. THE TECHNOLOGY OF FORMING GEOMETRIC CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS WITH INTELLECTUAL DEFECTS BASED ON THE INNOVATION IDEA" INTEGRATION CLUSTER" ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS //International Scientific and Current Research Conferences. – 2022. – С. 241-247.
8. Abidova, N. K. (2023). Psychological and pedagogical study of children with autism. Oriental Journal of Education, 3(03), 61-65.
9. Qutbiddinov, A. N. (2022). Technology of forming geometric concepts in primary class students with intellect defects on the basis of" integration Cluster". Journal of Pharmaceutical Negative Results, 6461-6466.

10. Nazokat, A. (2023). Autizm spektori buzilgan o'quvchilarning bilish faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 412-415.
11. Abidova, Nazokat. "Positive effects of formation of knowledge, skills and skills on the basis of interdisciplinary relations." *Academica: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 2505-2510.
12. Qutbiddinova A. N. AUTIZM SPEKTORLI BOLALARDA IJTIMOY-MAISHIY MALAKALARNI RIVOJLANTIRISH: doi. org/10.5281/zenodo. 10555394 //ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2024. – T. 1.№. 1.
13. Obidova, B., & Abidova, N. Q. (2023). RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR LUGAT BOYLIGINI RIVOJLANTIRISH. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 417-419.
14. Abdupattayeva, D., and N. Q. Abidova. "IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI INKLUZIV TA'LIMGA KIRITISH UCHUN ULARNING OTA-ONALARINI TAYYORLASH YO'LLARI." *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 758-760.
15. No'monjonova, R., & Abidova, N. Q. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 448-450.
16. Sharobidinova F., Abidova N. Q. AUTIZMGA EGA BOLALARNI PSIXOLOGO-PEDAGOGIK O'RGANISH //QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 761-763.
17. Ubaydullayeva M., Abidova N. Q. O'ZBEKISTONDA AQLI ZAIF BOLALARNI ERTA TASHXIS QILISH MUAMMOLARI //QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 764-766.